

MARDİN VE DİYARBEKİR VİLÂYETLERİNDE İCRA OLUNMUŞ BİR ARKEOLOGYA SEYAHATI HAKKINDA RAPOR

Prof. A. Gabriel

Maarif Vekâleti tarafından izhar edilmiş olan arzuya tevfikân 1932 senesi nisan ve mayıs ayları esnasında icra edilmiş bir tettebbü seyahatine müteallik müşahedelerimi muhtevi olmak üzere Müzeler Müdüriyetine bir rapor takdim eyliyorum.

I — MARDİN

A — Kale: Mardin kalesini terkip eden inşaat pek büyük bir kıymeti San'atkârane arzulemekte ve bir hayli zamandanberi metruk buldukları cihetle umumiyet itibarile harap bir halde bulunmaktadırlar. Maamafih elyevm mevcut bakiye muhafazaya lâyıktır. Ve surun henüz yıkılmamış olan kısımları Mardinin pek şayanı dikkat ve güzel olan umumî manzarasında mühim bir amil teşkil eylemektedir. Binaenaleyh eğer sistematik tahriplere uğratılmazsa uzun müddet daha baki kalabilecek olan bu abidatı tarihiyenin kastı bir tarzda tahriplerine mâni olmak muvafıktır.

B — Şehir: Camilerle medreseler müteaddit, mühim ve gayetle alâka-bahşırlar. Bunlardan iyi bir halde bulunanların çoğu elyevm Mardindeki kuvayi askeriye tarafından işgal edilmekte ve kışla yahut depo hizmetini görmektedir. *Sultan İsa* Medresesi ve *Kasimiye* Medresesi isimli iki medreseyi bilhassa tasrih ederim. Her ikisi de vüs'atli, çok iyi inşa edilmiş ve henüz iyi bir halde bulunan binalardır. Bu binaların içlerinde bazı küçük tamirat yapılması muvafık olacaktır. Bu memleket hâlâ mükemmel duvarcılara ve taş yontucularına malik olduğundan, işbu tamirat hem hiç baha-hya çıkmıyacak, hem de kolay olacaktır. Tamiratı mezkûrenin ancak hükümet tarafından memur edilmiş bir memurun idaresi altında yapılabileceğini beyana hacet yoktur.

C — Mardin Vilâyeti:

Evvalemirde *Koçhisar* şehrini zikir lâzımdır. Bu şehir tarih ve arkeologya noktasından büyük bir ehemmiyeti olan müteaddit Türk eserlerine, kabirlere, *murabba biçimli* yüksek bir tarassut kulesine, ve bilhassa tarihi hicrinin altıncı asrına müteallik gayet güzel bir camiye maliktir. Bu cami kısmen harap olmakla beraber, hâlâ mühim bazı aksamı ve bilhassa narin oymalar ve

yazılarla müzeyyen methalile mihrabı mevcut bulunmaktadır. Dahilinde, ibadete mahsus mahal mesahasının takriben üçte ikisi nisbetinde kubbelerini muhafaza etmiştir. Ve cephe duvarının pencereleri istinat duvarlarile ekseri aksamına hiçbir şey olmamıştır.

Bugün bu camiın yeni baştan tamiri mevzuubahsolamaz, ve bunun atıye taliki muvafıktır. Fakat elyevm mevcut bulunan bakıyenin muhafazası lâzımdır. İbadete mahsus mahallin elyevm olduğu gibi hayvanata ahır hizmetini görmemesi lâzımdır, ve en müstacel şey methale bir tahta kapı yapıp anahtarını bir memura tevdi eylemektir.

Harzem de birkaç aileye ikametgâh vazifesini gören birkaç muazzam, mütevazi bina mevcuttur. Bu mebani üzerinde alâkabahş yazılar bulunduğu ve bu yazılar Türk tarihine ait hatıraları yaşattığı cihetle yıkılmasını menetmek ve bunları abidatı tarihiye olarak tespit eylemek lâzımdır.

Dicle üzerindeki *Hasankeyif* büyük bir ehemmiyeti olan arkeologya eserlerini muhtevidir. Bir kale, dört harap cami, nehir üzerindeki köprünün bakıyeleri, garp sahilinde kâin gayet güzel bir türbe, mahvolmamış kısımlarını muhafaza icap eden abidelerdir.

Harap camilerden birinde *Samarra* dakilerle kabili mukayese bir şekilde stuktan dekor parçaları gördüm. Belki de bunları oldukları yerden alıp bir müzeye nakletmek daha muvafık olacaktır. Lâkin bu, bugün hakkında bir hüküm veremeyeceğim bir meseledir. Hasankeyife vaki ziyaretim, yedi ihtiyarımda bulunmıyan bazı esbap tahtında kısa olmuştur, ve bu sonbahara oraya tekrar gitmek tasavvurundayım. O zaman muhtelif abideleri daha dikkatli bir surette tetkik ederek Müzeler Müdüriyetine daha tam bir rapor vereceğim.

2 — DİYARBEKİR

Bana müteaddit etüt mevzuları vermiş olan Diyarbekire de gelecek sonbaharda gitmek emelindeyim. Fakat Dairenizin dikkatini gayetle ehemmiyetli bir meseleye şimdiden celp ve daveti iltizam diyor, ve buna alâkai mahsusa ibraz eylemenizi bilhassa tavsiye etmeğe cesaret eyliyorum.

Diyarbekirin müstahkem suru tarih ve arkeologya noktasından fevkalâde bir ehemmiyeti haizdir. Sade inşaatındaki teknik ve teşkilâtının tespitinde gösterilmiş meharete itibarile değil, fakat kitabelerinin fevkalâde serveti itibarile de Türkiye tarihinin canlı bir sahifesi gibidir. Halbuki, herkesçe malûm olduğu veçhile, makamatı mahalliye bunun dinamitle yıkılmasına karar vermiş ve bu kararın tatbikine başlamışlardır.

İleri sürülen sebepler, Diyarbekir şehrinin bu sur içinde mahpus bulunmak hasebile havadan mahrum olduğu ve sıhhate muzır bir hal aldığıdır. Böyle bir noktai nazarın haklı olduğunu zannetmiyorum. Sur duvarile evler arasında havanın serbestçe estiği boş sahalar mevcuttur, ve esasen rüzgârın istikameti nadiren ufkî olduğundan, hava serbest bir surette surun dahiline

girmektedir. Surları yıkmamak şartile şehri sıhhi bir hale getirmek için muhtelif yollar vardır. Suyun elyevm ikmal edilmiş olan isalesi bu hususta mühim bir amil teşkil edecektir. Şehrin sistematik bir tarzda plânını vücade getirmek tasavvur ediliyor. Bu, mükemmel bir fikirdir. Bu husus ile tanzif edilmiş olan mühendisle görüştüm. Sura dokunmadan pek ehemmiyetbahş neticeler elde edileceğinden eminim. Olsa olsa iki üç noktada, ve ancak iki kule arasındaki mesafeyi istihdaf edecek pek kısa mesafelerde suru delmek caiz olacaktır.

Diğer taraftan, Türkler tarafından inşa edilmiş olup bütün cihanca maruf bulunan ve Avrupa seyyahları tarafından resimleri yapılmış olan iki burcun üst kısımları hiçbir lüzum yokken yıkılmıştır. Halbuki bunların tamirleri icap ederdi. Şimdiki halde ittihazi icap eden tedabirin ne olduğunu işte telhis ediyorum:

1— Yeni her tahribin men'i, ki zaten hükümet tarafından kabul edilmiş noktai nazar da budur.

2 — Yapılacak şehir plânında, teklif edilebilecek hedim ameliyelerinin lüzumunu tetkik ve tahkik.

3 — Temel hizasından tahrip edilmiş olup metanetlerinin tehlikeye düşmüş olması mümkün bulunan bazı sur aksamının tamirlerini şimdiden derpiş eylemek.

İki mülâhaza ilâvesine cesaret eyliyorum.

A — Bütün suru yıkıp kaldırmak için mühim bir miktarda mevaddı in-filâkiye kullanmak ve amele çalıştırmak icap edecektir. Zira mevzuubahsolan şey gayetle sağlam inşaattır, ve yalnız enkazın ortadan kaldırılması mühim mebalîğ sarfını istilzam eyliyecektir.

B — Bu kadar muazzam bir eserin tahrip olunmasının memaliki ecne-biyede, ve Türkiyede hâsıl edeceği tesiri de dahili hesap eylemek lâzımdır.

C — Münakalât sühuletlerinin yakın bir istikbalde bu diyara seyyahlar ve turistler celbedeceği de bir hakikattir. Diyarbekirin tabii vaziyeti, lâtif manzarası, abidelerine merbut büyük hatıralar, nazarı itibara alınması lâzım şeylerdir, ve bunların bütün memleketlerin seyyahları üzerinde kuvvetli bir cazibesi olacağı muhakkaktır. Binaenaleyh hatırlatıp teklif etmeğe cesaretyap olduğum mahiyette kat'i mukarrerat ittihaz eylemek suretile, alâkadar makamâtın o havzanın ve memleketin hakiki menafiine uygun bir hattı hareket ittihaz eylemiş olacaklarını zannediyorum.

24 İkinciteşrin 1932

Vekil Beyefendi,

12 Birinciteşrinden 10 İkinciteşrine kadar Şark Vilâyetlerinde icra eylediğim seyahate müteallik olan işbu raporumu izhar buyurmuş olduğunuz arzuya tevfikân takdimle mübahiyim. Bu yerlerin heyeti mecmuası hakkındaki fikirlerim için hazıranda takdim ettiğim rapora müracaat buyrulmasını tavsiyeye mücazeretten sonra, burada Vekâletinizin faaliyetinin istihdaf edilebileceği bazı yeni mühim noktaları kaydetmekle iktifa eyliyeceğim.

DİYARBEKİR

Geçen raporunda mevzu basettiğim meselelere dönmek kararına rağmen, Diyarbekir Suru meselei mühimmesine avdet edeceğim. Son geçişimdenberi yıkma faaliyeti daha ileriye götürülmemiş olmakla beraber, duvarların temellerinde açılmış delikler de kapatılmamıştır. Bu suretle surların yıkılmasından kat'i surette vazgeçilmiş bile olsa, temellerin bu açılmış parçalardan başlayarak zaman ile yıkılmasından endişe edilebilir. Binaenaleyh, eğer Diyarbekir Surunun tamamının değilse bile bir kısmının muhafazasına karar verilmişse, bu kararın ilk tezahür ve neticesi surların rahneler açılan yerlerinde esaslı bir duvar tamiri yapılması olmalıdır.

(Yedikardeş) ve (Evlibadan) isimli iki büyük bürcün tarihi ehemmiyetini ve san'at kıymetini bir kere daha ve sureti mahsusada kaydedirim. Bu eserlerin hususî bir alâka ve takayyüdü icap ettirmesi lâzımdır. Filhakika bunların istikbalde tamamilen tamir edilceklerini teemmül eylemek lâzımdır. Halbuki bende, halkın kolayca girebildikleri kulelerin taraçalarını taşocağı şeklinde kullanıldıkları kanaati hâsıl oldu, ve müstakbelde yapılacak tam bir tamir için elyevm mevcut aksam elzem bulunduğuna göre, sistem dahilinde mesai sarfolunmasa bile hiç olmazsa vaziyetin aynı şekilde muhafazasına ihtimam etmek lâzımdır. Dahilen, bu burçlerin kazamatları gerek eşhası hususiye ve gerek ordu için hayvan ambarları hizmetini görmektedir. Kendilerine serian başka bir yer göstermek muvafık olacaktır.

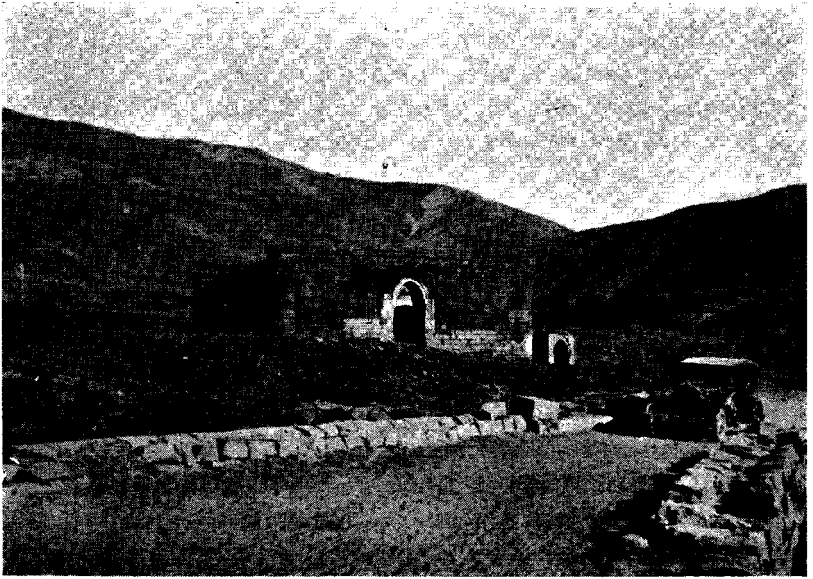
Kezalik Diyarbekirde, Büyük Camie katip ve Zinciriye Medresesi isimli küçük bir medreseyi kaydedirim. Son zamanlarda bunu tamire kalkmışlardır. Lâkin elyevm merkezî avlusu bir süprüntü yığını halindedir. Şimdiki halde burasını temizlemek kolay bir iştir, ve fevkalâde ehemmiyetsiz bir masrafı icap ettirecek olan birkaç günlük bir meseledir.

BİTLİS

Bitlis abideleri için büyük bir şey yapılması mevzuubahs olamaz. Filhalka bu abideler pek te alâkabaş değildir ve daha ziyade heyeti mecmu-



Bitlis : İç kale



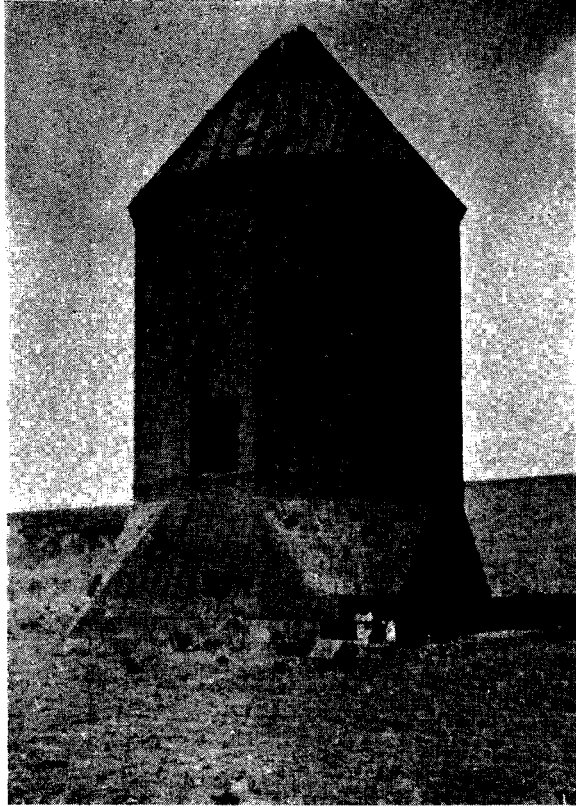
Bitlis - Ahlat yolunda han

aları ile lâtif bir manzara arz etmektedirler. Kaleye gelince, zamanın onu büsbütün harap bir hale getirmemesine gayret ve dikkat etmek kâfidir. Yapılacak şey de bir nezaret ve tahribat yapılmasını menetmekten ibarettir. Esasen kalenin tahribata maruz kalması pek varit bir keyfiyet te değildir.

Bitlisten çıkılınca, Ahlat yolu üzerinde gayet iyi bir şekilde kalmış bir han vardır. Her gelene açık olup geçen hayvan sürülerine de kesretle melce vazifesi görmektedir. Bu hal neticesi olarak ta, yerlerin sathını gübre ve türlü mülevvesat kaplamıştır. Bu han aynı halde kullanılmakta devam edilecekse bile — ki bu keyfiyet kabul edilemez bir mahiyeti haiz değildir — biraz daha temiz bir halde tutulması temenniye çok lâyıktır. Gerek sıhhati umumiye ve gerek abidenin hüsnü muhafazası namına bu temizlik faydeli olacaktır.

AHLAT

Eski Ahlattaki iki camiin her ikisi de iyi bir halde değildirler. Her iki



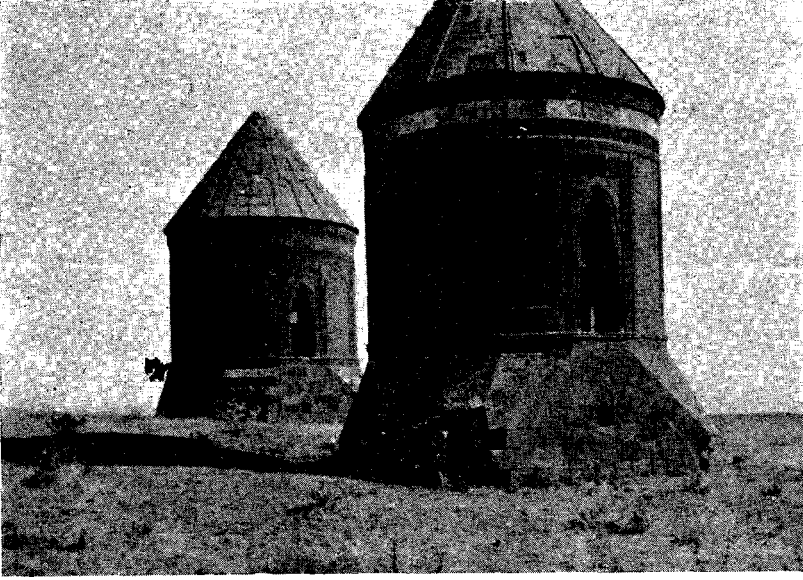
Ahlat : Türbe

bina da gerçi tâli bir ehemmiyeti haiz mebaniden olmakla beraber sağlam bir şekilde yapılmış olduklarından, bugünkü hallerile uzun zaman devam edebilirler. Ahlatı bilhassa alâkabaş kılan keyfiyet, adetçe gayet çok ve heyeti mecmuası itibarile pek güzel muhafaza edilmiş olan türbelerdir. Maamafih, iyi bir halde kalmış olmalarına rağmen, bu türbelerin muayyen fasılalarla fennî bir tetkikten geçirilmeleri icap ettiği de belli olmaktadır. İçlerinden bazılarının tamamen kusursuz ve sağlam bir inşaat manzarası arzitmelerine mukabil, bir kısmı da emniyetleri ve resanetleri için zaman ile tehlikeli bir mahiyet



Ahlat : Türbe

alacak çatlaklar arzitmektedirler. İki Türbe denilen grupu Ahlattan geçecek bir mühendisin ziyaret etmesi şayanı temennidir. Şimaldeki türbenin kubbesi hafifçe çatlamış olup tetkik ve teyakkuza lüzum göstermektedir. Esasen bu abidelerin ekserisinde kubbenin kaplama aksamı zayı olmuş veyahut değiştirilmiştir. Yapılacak iş heyeti mecmuası itibarile gayet ehemmiyetsiz olmakla beraber, türbelerin hüsnü muhafazası için pek mes'ut neticeleri temin edecektir.



Ahlat civarında İki Türbe adlı grup

Aynı mülâhaza bugün Ahlat türbelerinin en alâkabaşısı olan ve kıymeti san'at-kâranesi hasebile esaslı ve ciddî surette hüsnü muhafazası icap eden Bayındır türbesi hakkında varittir.

SİLVAN

Surdan kalan bakiye bulunduğu yerde kalabilir ve kalmalıdır. Manzarası gayetle güzel bir eseri tarihî olan Mayafarkin Surları, Türklerin orta çağdaki faaliyetlerine dair birçok misaller vermektedir.

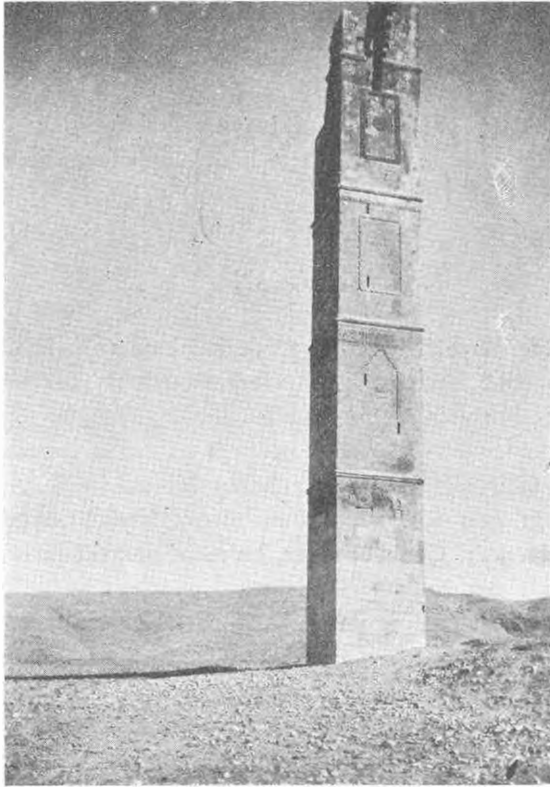
Yirmi sene kadar evvel Silvanda oldukça iyi muhafaza edilmiş iki Bizans kilisesi vardı. Bunlar şimdi tamamen harap bir haldedirler. Lâkin enkazlarının kaldırılacağı gün içlerinde bulunabilecek heykel parçalarını itina ile saklamak icap edecektir. Çünkü bunlar, bu memleketteki hristiyan sanayiinin menşeleri hakkında pek ziyade alâkabaştır.

Sur haricinde bulunan camiin ancak minaresi kalmıştır ve bu minare garip bir üslûp ve usulün nadir ve şayanı dikkat misali mahiyetindedir. Üst kısmı harap bir halde olup günbegün yıkılmak tehlikesine maruzdur. Duvarların zirvesini bir çimento tabakası ile örtmek suretile bir duvarcının birkaç saat çalışması çok faydeli olacaktır. Dahilî merdiveni bir çatı ile örtmek te isabet olacaktır.

Şehrin büyük camii, takriben on beş sene evvel acemi bir tamir görmüş



Silvan : Ulu cami



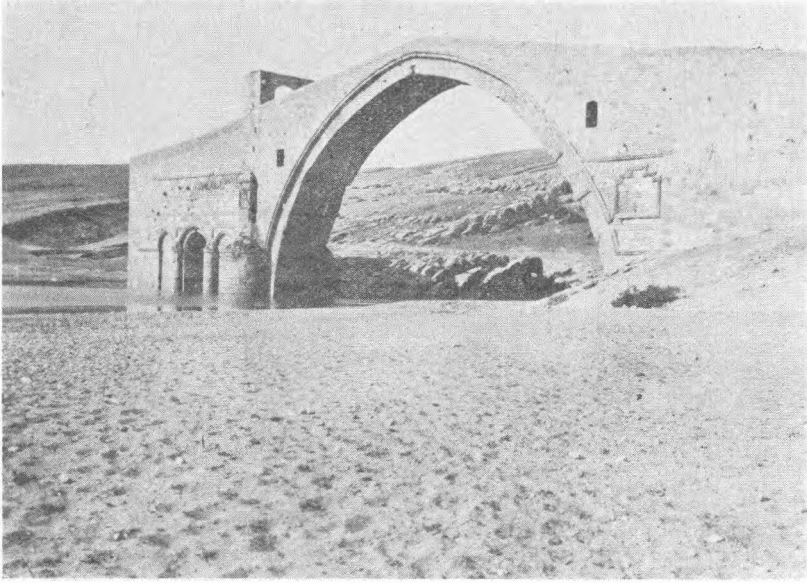
Silvan: Eski cami minaresi

olmakla beraber, oldukça iyi bir haldedir. Esasen bu tamir de tamamen bitirilmemiştir ve camiın sağ cenahında enkaz parçaları mevcut bulunmaktadır. İbadet mahallini bunlardan temizlemek gayet ehemmiyetsiz bir iştir. Şimalde süprüntü ile dolu bir arsa mevcuttur ve bunun camiın eski avlusu olması icap etmektedir. Bu arsayı tathirle eski sathı derecesine indirmek şayanı tavsiyedir. Bu suretle avluyu tahdit eden methal kapılarına ait bazı parçalar bulmak mümkündür ve oraya birtakım ağaçlar dikmek suretile hem eser daha ziyade meydana çıkarılmış hem de şehrin bu kısmı sıhhileştirilmiş olacaktır.

Silvan bahsini bitirirken şunu da söylemek isterim ki, şehir surunun şimal kısmında tamamen tehlikeli bir mevki vardır. Burada duvar çarpılmıştır ve bütün muvazene kanunlarını altüst eden bir garip vaziyet husule getirmiştir. Duvar uzun zamandanberi bu gayritabiî halde bulunmakla beraber muvazenenin birdenbire bozulmasile vahim neticeler zuhûrundan korkulmalıdır. Tehlike arzeden kısmı şimdiden yıkmak müreccaktır.

HARPUT

Eski Harput camii şayanı dikkat bir bina olup nispeten iyi bir haldedir ve muhafaza edilmeğe lâyıktır. Hüsnü suretle muhafaza edilmekte ve unumî bir



Batman su köprüsü

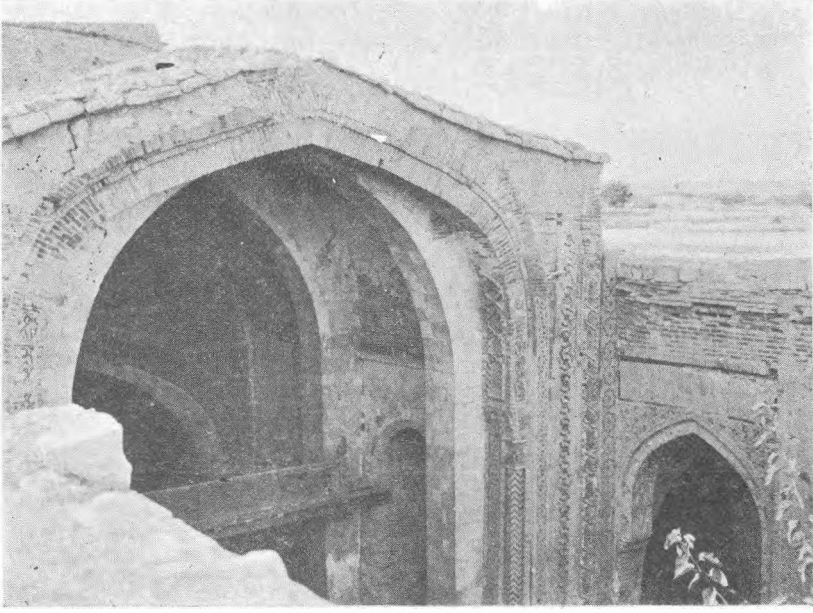
tathire muhtaç bulunmaktadır. Mînaresi yahut daha doğrusu eski mînaresinden kalan pek cüz'î bir kısmı yıkılmak tehlikesine maruzdur.

Kale oldukça iyi bir halde bulunup bu tarz mebani için gösterilen umumî takayyüt ve muhafazadan fazlasına muhtaç değildir.

Harput yavaş yavaş metruk olmağa başlayan ve atik olmamakla beraber alâkabaş tezyinat aksamını muhtevi bulunan evlere maliktir. Bilhassa tamamiyle hususî bir mahiyeti haiz demircilik işlerini havi kapı tokmaklarını ve kaplamalarını zikredeceğim. Eğer bu evleri muhafaza kabil olmazsa, Anadolunun etnografyası ve san'at tarihi için ehemmiyeti haiz olan bu mütevazi demir işlerinin bir yerde cem'i muvafık olacaktır.

MALATYA

Malatyada gerçi oldukça fena bir halde lâkin pek ziyade alâkabaş bir Selçukî abidesi keşfetmekle mahzuz oldum. Bu, Ulucamidir. Heyeti mecmuası henüz rasin bir manzara arz etmektedir, lâkin bina isabetsiz birtakım tahavvülâta uğramış ve bu meyanda yakın bir tarihte fevkalâde fena bir şekilde



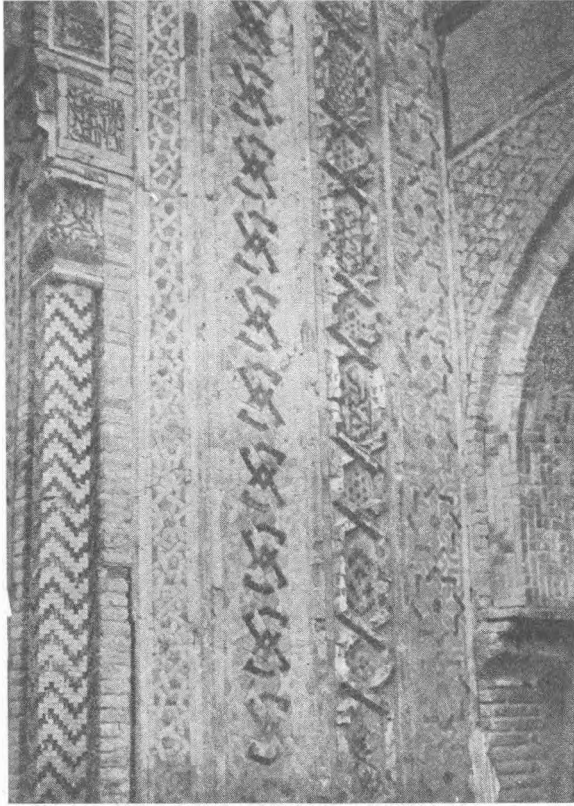
Eski Malatya : Ulu camii

tamir görmüştür. Mihrabın önünde yükselen iki kemer parçası henüz hemen hiç bozulmamış bir haldedirler ve adı tuğlalarla karışık çinili tuğlalardan mamuldürler. En iyi Selçukî inşaatındaki tekniğe tevfikân dahili bir avluya geniş bir methali olan eyvanın cephesi, hendesî ve çiçek biçimli arabesklerle göre kesilmiş fayans levhalarla müzeyyendir.

Muhtelif tarihli müteaddit yazılar, bu pek calibi dikkat binanın muhtelif devre ve safhalarını oldukça doğru bir şekilde tespit etmektedir.

Cami eylem fena bir halde bulunmaktadır. Pek ehemmiyetsiz bir masrafla daha iyi bir hale ifrağı mümkün bulunduğu zannındayım. Maamafih mimberlerle ahşap bir kürsiye ait bulunan oyma marangozluk eserinin bakıyelerini burada çürütmeğe lüzum yoktur. Zannıma kalırsa, daha mevcut olan bütün bu aksam zaman fevtetmeden Ankara Müzesine naklolunmalıdır.

Eski Malatyanın öteki camilerinden şekli bile kalmamış harabeler ve



Eski Malatya : Ulu cami

minareler mevcuttur. Kesme taş kaplamaları sökülmüş bulunan eski surlara gelince, bunlar nispeten uzak veya yakın bir istikbalde tamamen ortadan kalkmağa mahkûmdurlar.

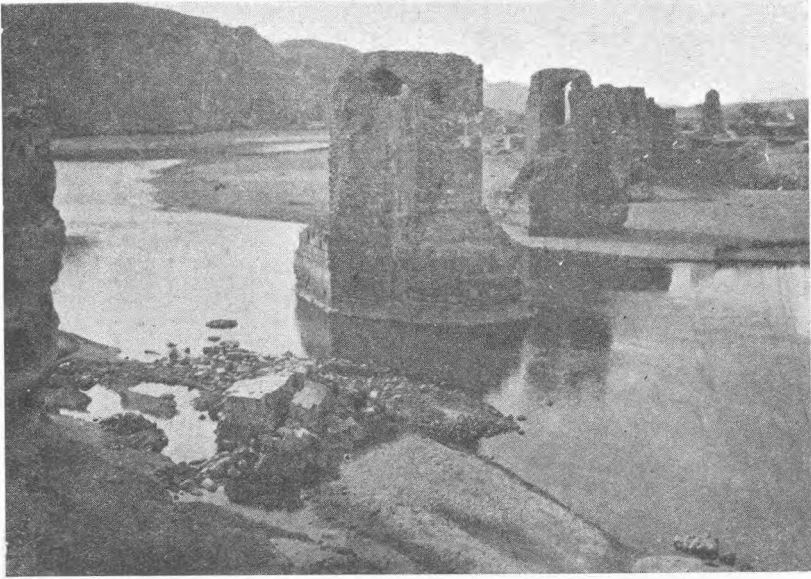
Osmanlı devrinden pek vüs'atli bir hanın esas unsurları kalmıştır ve bu han bu nevi mebaninin tipik bir enmuzecini teşkil etmektedir. Yıkılmamış bulunan aksamının muhafazasının temini şüphe yok ki temenniye lâyıktır.

HASANKEYİF

Geçen mayısta Hasankeyifi ziyaret etmiş ve binaların himayesi için alınması icap eden bazı tedbirleri raporumda zikretmiştim. Son seyahatimde orada iki gün kalmağa muktedir oldum ve vaziyeti teferruatile tetkik ettim.

Tepenin zirvesinde Artık Oğullarının sarayı olduğu zannını veren birtakım büyük inşaat bakıyesi mevcut bulunmaktadır. Birtakım mevaddı inşaie bulup çıkarmak maksadile burada taharriyat yapılyora benziyor. Gerek buranın heyeti mecmuasını ve gerek eski şehrin bu yüksek kısmındaki eski inşaatın bütün bakıyesini tarihî bir mevki olarak tespit etmek muvafıktır.

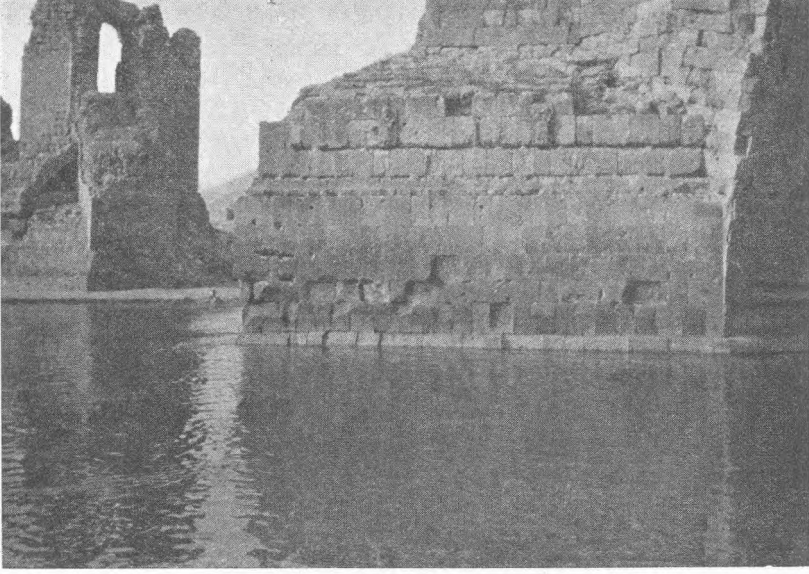
Kalenin methalindeki yol üzerinde bulunan küçük kapılar bazı ufak tamirata muhtaçtır. Aşağı şehrin abidelerine gelince, bunların hemen cümlesi



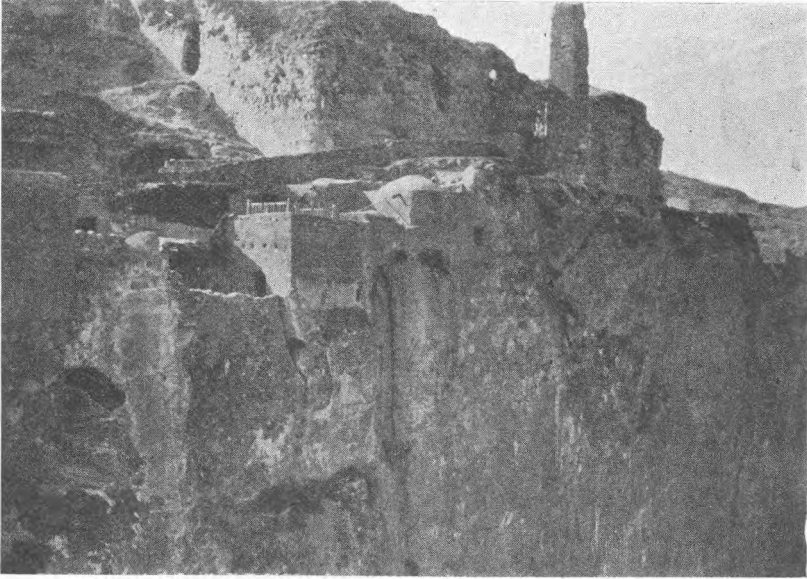
Hasankeyif : Dicle köprüsu

tam bir harabi halindedirler. Tatbiki gayrikabil olacak bir tamir plânını şimdi tespit etmek bana doğru görünmüyor. Esasen de Hasankeyifteki nüfusun azlığı sebebiyle, kalmış şeyler halkın tahribine maruz kalmak tehlikesinden masun görünmektedirler. Umumî bir mahiyette olarak şunu söylerim ki, bugün harap olan eski camilerin üçünde müzeyyen siva ile örtülmüş muhtelif yerler bulunmaktadır. Bunların en tehdit altında bulunan kısımlarındaki-leri çıkarmak ve Ankara Müzesine yollamak belki mümkündür. Lâkin dik-katle düşününce, bunu da hayli müşkül bir iş bulmaktayım. Hasankeyif ha-rabelerinin şimdiki hallerinde idamelerinin ciddi müşkülâtı mucip olacağını

teslim lâzımdır. Olsa olsa, iyi bir halde bulunan iki büyük minare ile yıkılmamış olan cami cephelerinin şimdiki şekillerinde muhafazası istenebilir.



Hasankeyifte köprü'nün aksamı



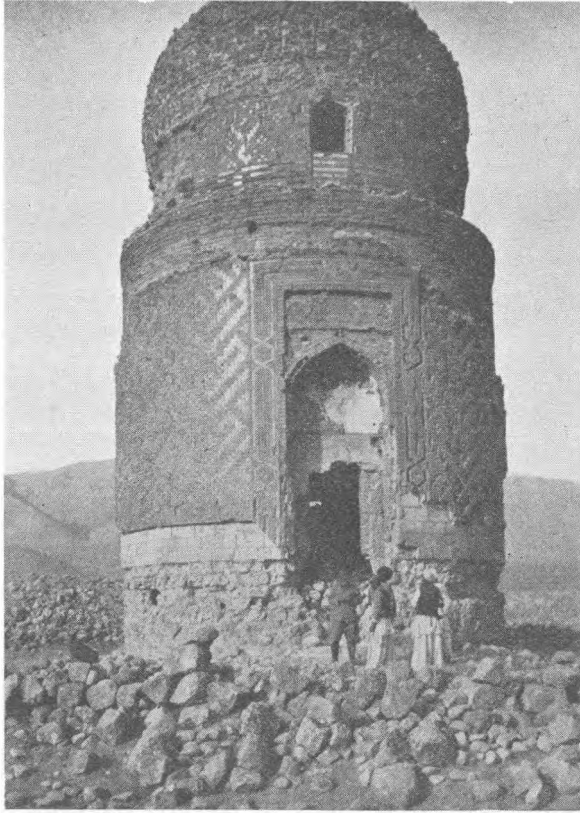
Hasankeyifte eski müstahkem kale

Dicle üzerinde bulunan ve muazzam bir san'at eseri hakkında muhteşem bir misal teşkil eden köprü ayakları da muntazaman tetkik ve hüsnü muhafaza

edilmelidir. Bunlar şimdiden bazı şuurlu tamirlere muhtaçtır, ve bu tamir az para ile yapılabilir.

Nehrin garp sahilinde bulunan zaviye ve türbe oldukça iyi bir haldedirler. Maamafih son raporumda söylemiş olduğum şeyi tekrar edeceğim. Türbeye bir kapı yapılmalı ve duvarların temeli tahkim edilmelidir.

Hulâsa: Hasankeyife aklı başında bir ustabaşının idaresi altında birkaç amele göndermeli, ve bunları mebaniyi yeni bir hale getirmek değil fakat bugünkü hallerinde muhafaza edebilmek için icap eden tedabiri almak va-



Hasankeyifte türbe

zifesi ile yollamalıdır. Lüzumu olan mevat Dicle tarikile kolayca gönderilebilir, ve nihayet bu iş ancak aklı selim ve orta derecede fennî iktidar meselesidir.

Yukardaki izahata geçen haziran ayındaki raporumun muhtevi olduğu izahat ve malûmatı ilâve edince, vekâlet şark vilâyetlerindeki tarihî abidelerin ehemmiyet ve alâkasını takdir edebilir. Umumiyet itibarile abideler oldukça iyi muhafaza edilmiştir, ve zannederim ki, birtakım mesaii filiyede bulunulmasa

bile resmî bir murakabenin mevcudiyeti abidelerin hüsnü muhafazası hususunda en hayırlı bir tesir yapacaktır. Sözlerimi, birçok defalar tekrar etmiş olduğum bir mülâhaza ile: tarihî abideler için zamanın ve eskiliğin cahil belediyeler tarafından vukua gelmiş uygunsuz ve talisiz teşebbüslerden daha az muzır ve mühlük olduğunu söyleyerek neticelendireceğim.

Hükûmeti merkeziyenin daimî murakabesinin Türkiyenin san'at eserlerini korumak hususunda bugün için yegâne kuvveti teşkil etmekte bulunması da bundandır.

Bu rapora, izahatı tevsik için faydeli olan fotoğrafları ilâve ediyor ve arzu edeceğiniz izahatı mütemmimemi arzetmeğe de esasen müheyya bulunuyorum.

Yol esnasında memurini muhtelif tarafından hakkımda bilâistisna gösterilen teshilât için zatı vekâletpenahilerine şükranlarımı bir kere daha takdim ve hissiyatı ihtiramkâranemin lûtfen kabulünü rica eylerim.